

L'ÚS DEL DOCUMENT ARQUEOLÒGIC EN L'ENSENYAMENT DE LA PREHISTÒRIA

Antoni López Pons

En l'estudi d'una sèrie de matèries, és una premissa bàsica per a la seva comprensió i assimilació l'ús directe de les fonts, en especial documentals, ja que possibilita de qualque manera el contacte directe de l'individu amb l'objecte d'estudi. En l'ensenyament de la Història, l'ús del document escrit és a l'ordre del dia, sia en comentaris de textos, sia en forma de lectures, i d'una manera molt més massiva a mesura que ens apropam a l'estudi dels moments actuals. Les dificultats apareixen quan es tracta d'estudiar aquells períodes de la Història de la Humanitat, en què no existeix el document escrit com font pròpiament dita. En aquest cas, el que generalment es sol fer és deixar de banda qualsevol intent d'aproximació als restes, sovint escassos i fragmentaris, per conformar-se amb el coneixement indirecte que brinda la tasca de l'investigador, tasca realitzada a partir de l'estudi dels únics documents existents: els arqueològics.

El que pretén aquest breu article és de qualque manera ajudar a la comprensió i l'ús efectiu del document arqueològic, per tractar d'incorporar-lo d'una manera natural a la mecànica de l'ensenyament.

Aquest plantejament possibilita la realització de tres premisses bàsiques en el que a l'enfocament de l'estudi de la Història es refereix:

1) Seguir tot el procés d'elaboració del document arqueològic, des de la seva recollida

da a l'excavació, passant per la restauració i posta a punt per al seu estudi.

2) Estudiar l'evolució de les cultures prehistòriques a través del contacte directe amb les seves manifestacions autòctones.

3) Conèixer millor quins són els nostres orígens com a comunitat i quina ha estat l'evolució de les nostres relacions amb els altres pobles que ens envolten.

Paral·lelament a aquest procés, estam treballant en la consecució de dos objectius no menys importants:

a) Conèixer la nostra realitat política i socio-econòmica, tractant-se d'un tipus d'activitats a realitzar fora de l'emmarcament estricte de l'escola.

b) Comprendre el caràcter interdisciplinari de tota ciència per mor que sorgeix contínuament la necessitat d'acudir a tècniques i continguts d'altres ciències, com puguin esser la Geografia, Antropologia, Ciències Naturals, Física, Química,...

Així doncs, podem afirmar que la incorporació del document arqueològic a l'estudi de la Prehistòria ens pot permetre, per exemple, d'estudiar l'Edat del Bronze a través del coneixement directe de les nostres cultures coetànies, i a partir d'ací, establir tota una xarxa de relacions amb els altres pobles que ens envolten. Per dur endavant aquesta tasca, contem d'antuvi amb els següents elements:

I. Els documents arqueològics, que podem dividir en dues categories:

- restes de caràcter monumental: les construccions
- objectes de la cultura material: terrissa, eines...

II.-- La bibliografia, relativament abundosa, divisible també en dues categories principals:

- memòries d'excavacions arqueològiques
- Treballs de síntesi o assaig

Passem ara a analitzar cadascun d'aquests punts esmentats.

I.- ELS DOCUMENTS ARQUEOLÒGICS.

Els hem dividit en dos apartats diferents, l'estudi dels quals exigirà la posta en marxa de "tècniques" diferents.

Els restes de caràcter monumental.

L'estudi d'aquests tipus de documents arqueològics exigeix el desplaçament al lloc on es troben situats, és a dir, l'excursió arqueològica.

L'enfocament de l'estudi d'un nucli arqueològic ha d'esser doble:

1) El monument o conjunt monumental en si mateix, per a l'estudi del qual cal seguir el següent procés:

a) Aïllar cadascuna de les parts que el componen, si és que s'adverteixen diferències, i establir-ne una classificació:

- sistemes defensius (murades, torres)
- edificis singulars (túmuls, santuaris, sales hipòstiles)
- habitacles

b) Esbrinar els possibles sistemes constructius:

- materials
- tècniques

c) Atorgar a cada monument un valor d'utilitat:

- defensa
- cultural
- vivenda

2) El monument o conjunt monumental i el seu entorn. Cada tipus de monument s'ubica allà on pugui satisfer millor una sèrie de necessitats bàsiques:

a) Els poblats:

- accessibilitat (accés fàcil, bones comunicacions, visibilitat) recursos naturals com terres de conror, aigua, llenya...)
- defensa (construcció a llocs una mica elevats o amb talús)

b) Reductes costaners:

- defensa (penyasegats, llocs inaccessibles, vora la costa)
- comunicació ràpida amb els nuclis de poblament més pròxims (sovint de tipus visual, directe)
- comerç més o menys esporàdic amb l'exterior.

c) Necròpolis:

- accessibilitat (no massa enfora dels nuclis de poblament)
- material adequat (afloraments rocósos, coves naturals)
- condicionaments religiosos (paratge, orientació)

No cal perdre de vista que sovint existeixen formacions naturals que reuneixen aquestes característiques, en alguns dels tres apartats esmentats, i que són usades sovint amb distintes finalitats per cultures diferents. És el cas dels covals i balmes situats als estrets, comes, o altres llocs que aconsegueixen un paper important en les comunicacions, que han servit alternativament, d'habitacles i de necròpolis, segons la cultura que les ha usades.

Cal constatar que el fet que sovint es trobin nuclis de poblament moderns o cases pairals devora els restes de poblaments prehistòrics no és casualitat, sinó que obeeix a una sèrie de raons molt concretes:

- tradició de lloc habitat i camps conrats
- vigència de les mateixes necessitats a subsanar (accessibilitat, defensa)
- abundància de materials de construcció en les ruïnes.

Sovint l'entorn actual d'aquestes ruïnes ha canviat substancialment, i el que abans eren terres de conror ara són erms o boscos. També poden haver canviat les condicions naturals del lloc (pluviometria, sistema hidrogràfic...)

Treballs pràctics que es poden realitzar.

- 1) Realitzar fitxes de cada tipus de monument, ressenyant les seves característiques d'acord amb el que ja s'ha especificat, i un croquis simplificat.
- 2) Realitzar un croquis del conjunt monumental.
- 3) Orientar i situar espacialment dins de la comarca en què es troben, les ruïnes utilitzant la brúixola i mapes topogràfics, tenint en compte el tipus de sòl i les condicions agràries del lloc, xarxa hidrogràfica, comunicacions.

Els objectes de la cultura material.

Normalment els trobam exposats als museus. D'antuvi cal advertir els perills que corre l'hipotètic visitant d'un museu: la confusió i l'avorriment. Això és degut al fet que majoritàriament hom segueix considerant el museu com a sala d'exhibició de la major quantitat possible d'objectes. Primordialment, dins d'un museu cal cercar:

a) La sala d'exposició, on els objectes exposats mai han d'ésser més dels estrictament necessaris per representar correctament la cultura material en la seva evolució, en aquest cas al llarg de la Prehistòria, complementats amb un sèrie d'elements necessaris per oferir una visió del conjunt de cada època o cultura:

— maquetes dels monuments més representatius,
— plafons amb la documentació gràfica i escrita necessària per cohesionar tot el que es veu.

b) el magatzem i laboratori, on es pugui ordenar tot el material sobrant, de manera que sigui fàcilment manejable per al seu estudi, i es pugui dur a terme tot el procés d'enllestiment del document arqueològic.

c) la biblioteca, on es puguin recollir les dades que es considerin necessàries per a la informació general.

Tornant a l'estudi dels objectes de la cultura material, aquest pot ésser enfocat des de dues perspectives fonamentals:

1) l'objecte en si, tenint en compte els següents elements:

a) la forma
b) material de què està construït
c) característiques tècniques de construcció i decoració.

2) intent de classificació funcional dels objectes, segons el seu ús possible:

a) objectes de possible ús domèstic.
b) objectes de possible ús bèl·lic
c) objectes de possible ús ritual o religiós.
d) objectes de possible ús ornamental

Treballs pràctics que es poden realitzar.

1) recollir en fitxes cadascun dels objectes, especificant totes les seves característiques, afegint-hi un dibuix de l'objecte.

2) classificar els objectes d'acord amb el moment cultural a què pertanyen, agrupant-los així per cultures.

3) visitar una excavació arqueològica i estudiar el procés de recuperació del document arqueològic.

4) visitar el laboratori d'un museu i estudiar el procés de restauració del document arqueològic.

II. LA BIBLIOGRAFIA.

Ja hem assenyalat amb anterioritat respecte de la bibliografia, l'existència de dos tipus de documentació escrita diferents:

1) memòries d'excavacions arqueològiques, la interpretació de les quals requereix uns coneixements previs, tant d'Arqueologia com de Prehistòria. Són bàsiques per als especialistes perquè permeten, per exemple, la comparació de materials de diferents excavacions o de diferents cultures, comparacions que permeten establir una sèrie de conclusions generals.

2) treballs de síntesi o assaig, que permeten la documentació de l'interessat, sense necessitat d'uns coneixements massa especialitzats sobre la matèria.

Una vegada realitzat l'anàlisi del material disponible cenyint-nos d'una manera concreta a la documentació arqueològica, podem passar a explicar quines són les passes a fer per poder treure una sèrie de conclusions, valuoses no tant pel seu contingut en si, sinó pel fet de basar-se en testimonis autèntics, és a dir, en els documents arqueològics:

1) Tenint en compte el material recollit, tant els restes arquitectònics com els objectes de la cultura material, cal insertar-los dins cada fase cultural, per posseir així un coneixement més global en tots els aspectes, ajudant-nos amb la bibliografia existent.

2) Dintre de cada fase cultural, relacionar detalladament cadascun dels objectes segons la seva funció, amb les estructures arquitectòniques que els corresponguin, de la següent manera:

— sistemes defensius/objectes d'ús bèl·lic.
— Santuaris, recintes funeraris/objectes de culte, ex-vots, ofrenes vivendes/objectes d'ús domèstic.

Una vegada realitzada aquesta tasca, podem concloure el següent:

A) La Cultura Pre-talaiòtica, el desenvolupament de la qual abarca des de la fi del període Neolític fins al Bronze Mitjà (2000-1500 a. C.) se caracteritza per:

— disparitat de criteris quant a localització espacial dels poblaments.

— manca d'una organització de tipus jeràrquic en la distribució dels habitatges, de grandària més o menys grossa, vivenda del grup familiar ample o clan.

— major tendència a l'habitatge dispers i a la utilització com a vivenda dels aixoplucs naturals.

— poca diferenciació en les formes ceràmiques.

— manca pràcticament absoluta d'objectes d'ús religiós o funerari.

- construcció de grans necròpolis en coves artificials.
- reducció al mínim dels objectes de probable ús bèl·lic.

Tenint en compte aquestes característiques, podem definir així la Cultura Pre-talaiòtica:

“Comunitat de tipus primitiu evolucionat, d'estructura bàsica formada pel grup familiar ample o clan, sovint organitzat en agrupacions de major entitat o poblats, sense arribar a daquirir una cohesió pròpia d'una comunitat d'estructura jerarquitzada, amb un desenvolupament molt pobre dels mitjans de producció (conreu i ramaderia), i amb un marge molt baix o inexistent d'excedent de producció susceptible d'esser apropiat per una classe dirigent, utilitzat per a l'intercanvi, com mercaderia”.

B) La Cultura Talaiòtica, que abarca en el seu desenrotllament des del Bronze Mitjà i Final, fins al contacte amb els pobles clàssics (1500 -romanització), se caracteritza per:

- localització espacial dels nuclis de poblament condicionada al compliment d'una sèrie de requisits de tipus econòmic i polític
- tendència al poblament agrupat, i possible estructuració jeràrquica dels diferents nuclis, segons la seva importància numèrica.
- organització jerarquitzada dels distints elements que componen el poblament:
- tendència a formar estructures arrodonides amb un centre visible, format per elements constructius de tipus militar.
- especialització de les construccions segons una sèrie d'usos ben diferenciats.
- aparició dels santuaris, representacions plàstiques de les divinitats i d'objectes propis del culte religiós.

- abandó de les coves i balmes com a llocs d'hàbitat, sovint fent-ne ús com a lloc d'enterrament.
 - proliferació en quantitat i diversitat d'objectes d'ús bèl·lic i sumptuari.
 - aparició freqüent d'objectes de procedència estrangera, producte del comerç.
- D'acord amb aquestes dades, podem definir la Cultura Talaiòtica de la següent manera:

“Comunitat organitzada a partir d'una divisió en classes dels membres que la componen, amb un pes específic gran de l'element coercitiu de tipus ideològic (político-religiós) a càrrec d'una classe dominant de tipus militarista, comunitat en la qual les forces productives i els mitjans de producció assoleixen un major desenvolupament, paral·lel aquest a l'apropiació del territori que envolta el poblament, i amb una producció d'excedent susceptible de permetre l'existència d'aquesta classe dominant, i de servir-se'n de mercaderia, per a l'intercanvi amb l'exterior”.

Aquestes definicions no pretenen esser completes, sinó tan sols il·lustratives del que es pot arribar a dir a partir de la interpretació del document arqueològic.

Finalment, a la vegada que s'adquireix un coneixement ferm del desenvolupament de les cultures prehistòriques al nostre país, cal establir per a cada època una xarxa de relacions amb les altres cultures coetànies, (usant la bibliografia) principalment de la Conca Mediterrànea, per veure quins són els pobles que influeixen en la formació de les cultures autòctones, i sobretot, per intentar definir fins a quin punt es pot parlar de la permanència d'un substracte ètnic propi a través de les successives etapes de la Història.